

NIKU Tema 41

Fortidens minner i dagens landskap

Status for automatisk fredete kulturminner
i Nord-Aurdal kommune, Oppland 2011

May-Liss Bøe Sollund

NORSK INSTITUTT FOR KULTURMINNEFORSKNING

NIKU

Norsk institutt for
kulturminneforskning

Fortidens minner i dagens landskap

Status for automatisk fredete kulturminner i
Nord-Aurdal kommune, Oppland 2011

May-Liss Bøe Sollund

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

NIKU har sitt hovedkontor i Oslo og distriktskontorer i Bergen, Oslo (Gamlebyen), Tromsø, Trondheim og Tønsberg.

Publikasjoner

Som selvstendig stiftelse har vi valgt å avslutte tidligere serier og etablerer fra 2003 to nye serier som hver nummereres fra 1 og oppover.

- NIKU Rapport er den rapportering som overleveres oppdragsgiver etter fullført prosjekt. Serien kan ha begrenset opplag og distribusjon.
- NIKU Tema omfatter det vide spekter av kulturminnefaglige områder som instituttet arbeider med og henvender seg i hovedsak til forsknings- og fagmiljøer samt forvaltning.

Sollund, M.-L. B. 2012. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland 2011.

NIKU Tema 41.

Oslo, mars 2012

NIKU Tema 41

ISSN 1503-4909

ISBN 978-82-8101-114-4 (trykt)

ISBN 978-82-8101-115-1 (elektronisk)

Rettighetshaver ©: Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Redaksjon: Kirsten Kolsberg

Design og grafisk produksjon: Fladby as

Opplag: 200

Trykk: www.fladby.no

Trykt på miljøpapir

Publikasjonen er også tilgjengelig som pdf-fil på www.niku.no

Kontaktadresse:

NIKU

Storgata 2,

Postboks 736 Sentrum

N-0105 Oslo

Tlf.: 23 35 50 00

Faks: 23 35 50 01

Internett: www.niku.no

Oppdragsgiver: Riksantikvaren

Prosjektnummer: 15620477

Ansvarlig signatur: Kari Larsen

Sammendrag

Sollund, May-Liss Bøe. 2012. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland 2011. – NIKU Tema 41.

I denne rapporten beskrives omfanget av skader som er påført de automatisk fredete kulturminnene (fornminnene) i Nord-Aurdal kommune, Oppland i perioden 2006-2011. Resultatene er basert på observasjoner som ble foretatt i 2011. Disse er sammenstilt med observasjoner fra 2006, da den andre kontrollregistreringen fant sted. De tidligere kontrollregistreringene bygget på beskrivelser og observasjoner gjort i 1972-1990 da førstegangsregistreringene ble utført. I undersøkelsen kontrollerer vi fornminnenes tilstand, arealendringer på og ved fornminnet og om avmerkingen på kart er korrekt. Dersom fornminnene er skadet eller fjernet, er det også identifisert hvilke tiltak som har forårsaket dette. Registreringen er utført i henhold til Norsk Standard; Automatisk fredete kulturminner – Registrering av tap og skade. Denne tredje kontrollregistreringen gir mulighet til å se endringer av fornminner og arealene de ligger på i en periode på ti, seks og fem år. Resultatene av undersøkelsen viser at i løpet av de siste fem årene er tre fornminner skadet. Blant de skadete fornminnene var to som allerede var påført skade tidligere. Det var skogdrift, tilrettelegging og aktivitet i forbindelse med friluftsliv som hadde påført fornminnene skader. Arealbruken i de områdene der fornminnene ligger har endret seg svært lite. Omtrent halvparten av fornminnene ligger i områder med produktiv skog. Den største trusselen for fornminnene i Nord-Aurdal vil derfor være gjengroing, naturskader i form av rotvelter og aktivitet i forbindelse med skogdrift.

Oppdraget er utført på bestilling av Riksantikvaren som ønsker en kartlegging av årsakene til at den registrerte kulturminnebestanden desimeres.

Emneord: kulturminne – fredet – rapportering – overvåking – desimering – kontroll – tap – skade – tilstand – Nord-Aurdal – Oppland

Abstract

Sollund, May-Liss Bøe 2012. Prehistoric sites and monuments in present-day landscape. A report on the state of preservation of protected monuments in the municipality of Nord-Aurdal in Oppland County, year 2011. – NIKU Tema 41. In Norwegian.

This report describes the extent of damage inflicted on protected prehistoric sites in Nord-Aurdal, Oppland County between 2006 and 2011. Archaeological sites in the area were originally surveyed and described in 1972-90 in connection with the publication of the Norwegian Land Use Maps for Nord-Aurdal. A monitoring survey was undertaken in 2000 and 2006 to investigate the state of the sites. By combining the three sets of information, it has been possible to produce a comprehensive assessment of the state of the recorded sites during this time.

The monitoring survey in 2011 revealed that in the five years since the 2006-survey, three archaeological sites had suffered some kind of damage. The damages were caused by forest management, organization of prehistoric sites to the public and leisure activities. However, almost 50% of the sites are located in forested areas, and in the future the main threat for these sites will be overgrowth and the logging industry. The 2000, 2006 and 2011 surveys concerning the problem of monument attrition are a part of a nationwide investigation, initiated and funded by the Directorate for Cultural Heritage.

Key words: cultural heritage site – protected – reporting – monitoring – survey – control – loss – damage condition – Nord-Aurdal – Oppland.

Forord

Periodiske kontrollregistreringer av tap og skade er ledd i Riksantikvarens overvåking av automatisk fredete kulturminner. Kontrollarbeidet i Nord-Aurdal kommune, Oppland ble utført i september 2011. Arbeidet ble gjennomført av prosjektleder May-Liss Bøe Sollund, Jan Brendalsmo, Thomas Risan og Anneli Nesbakken. Alle er arkeologer ved NIKU. De takkes.

Oslo, mars 2012

May-Liss Bøe Sollund

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	3
Forord.....	4
1 Innledning	5
2 Bakgrunn	5
3 Hovedresultater	6
4 Presentasjon av området	7
4.1 Nord-Aurdal kommune, Oppland	7
4.2 Tidligere registreringer	7
4.3 Metode.....	10
5 Kvalitetsvurdering av tidligere registreringer	12
5.1 Kontroll av kartfestingen	12
6 Resultat av kontrollen	12
6.1 Tilstandsendring i perioden 2006-2011	12
6.2 Areal og arealbruksendring	14
6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 2006-2011	14
6.4 Tiltak som har forårsaket skade på fornminner i perioden 2006-2011	14
6.5 Utviklingen 1990 – 2000 – 2006 – 2011	16
6.6 Status for fornminnene i kontrollkommunene frem til 2014	17
7 Tendenser i trusselbildet	18
8 Konklusjon	18
9 Kilder	19
Vedlegg 1: Nord-Aurdal kommune 2011. Fornminner som er skadet/ikke gjenfunnet etter andre kontrollregistrering i 2006.	

1 Innledning

Fornminnene i Norge har vært underlagt juridisk vern helt siden 13. juni 1905 da «Lov om Fredning og Bevaring af Fortidslevninger» ble vedtatt. Denne loven er senere endret og revidert, senest i 2003, i takt med endringer i samfunnet og erkjennelsen av nye fornminnetyper. Bakgrunnen for fredningsloven av 1905 var først og fremst å beskytte gjenstandsmaterialet i fornminnene mot ufaglig utgravning. Senere er fornminnene som landskapselement blitt viktigere, og dette kommer også frem i kulturminneloven av 1978 § 19, der det slås fast at departementet kan frede et område rundt selve fornminnet så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av det i landskapet. Likevel har utbygging og nydyrking gjennom tidene ført til at svært mange fornminner er skadet eller fjernet, og dette har også i stor grad skjedd etter 1905.

2 Bakgrunn

Undersøkelsen er utført av NIKU etter bestilling fra Riksantikvaren. Prosjektet «Kontrollregistrering av automatisk fredede kulturminner (fornminner)» ble igangsatt i 1997 med fokus på desimeringshastigheten for automatisk fredete kulturminner. Fra 2001 har prosjektet vært en del av Riksantikvarens miljøovervåkningsvirksomhet. Formålet med overvåkningsprosjektet er å skaffe oversikt over utviklingen for tap av og skade på kulturminnene, og å finne fram til årsakene til tap og skader. I Overvåkningsprogrammet overvåkes i alt 16 kommuner over en periode på 5 år. Første omdrev av kontrollregistreringen ble avsluttet i 2004. Da var alle de 16 kommunene kontrollregistrert for første gang.

I 2005 startet så arbeidet med 2. omgang kontrollregistreringer. Det ble avsluttet i 2009. I 2010 ble arbeidet med tredje omdrev av kontrollene satt i gang i kommunene Grong i Nord-Trøndelag, Skien i Telemark, Trondheim i Sør-Trøndelag og Tromsø i Troms. I 2011 ble kommunene Fræna, Nord-Aurdal og Kautokeino besøkt.

Resultatmaterialet fra overvåkningsprogrammet brukes til rapportering til det miljøvernpolitiske resultatområdet, Bevaring og bruk av kulturminner. Følgende nøkkeltall inngår under dette: Periodevis tap og skade, og årsaksforhold i utvalgte lokaliteter over og under vann; Delen av registrerte arkeologiske kulturminner uten nye skader (St.meld.nr.16 2004-2005). Kontrollregistreringene gjennomføres etter Norsk Standard, NS 9450:2003, Automatisk fredete kulturminner – Registrering av tap og skade.

Kommunene som inngår i kontrollarbeidet:

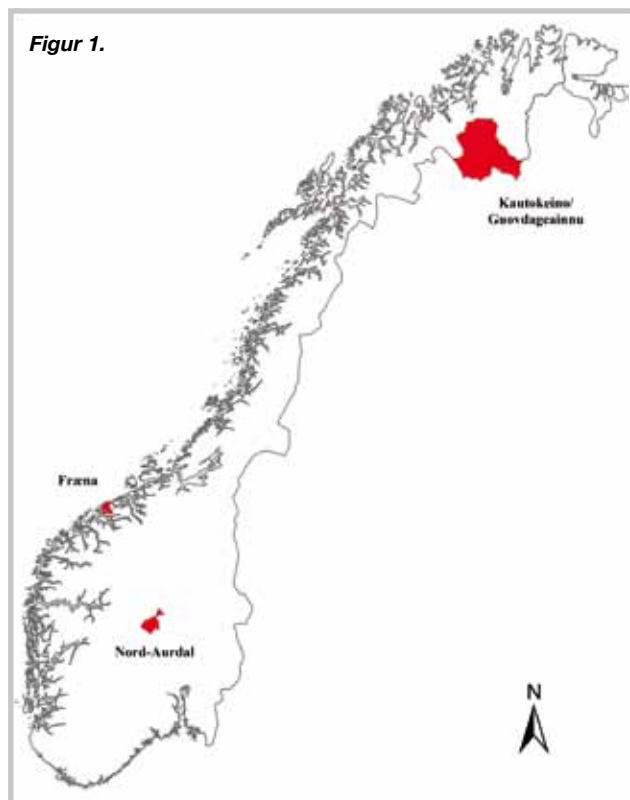
Skien, Telemark. Trondheim, Sør-Trøndelag. Tromsø, Troms. Grong, Nord-Trøndelag. Nord-Aurdal, Oppland. Kautokeino, Finnmark. Fræna, Møre og Romsdal. Eidskog, Hedmark. Saltdal, Nordland. Sandnes, Rogaland. Skjåk, Oppland. Bømlo, Hordaland. Horten, Vestfold. Lillesand, Aust-Agder. Sortland, Nordland. Sarpsborg, Østfold.

Det er publisert rapporter for alle kontrollregistreringene. Alle rapportene er tilgjengelige og kan lastes ned som pdf-filer fra www.niku.no. For resultatet av 1. omdrev av kontrollen er det publisert en artikkel i Viking 2008 (Sollund 2008).

3 Hovedresultater

Kontrollregistreringen i 2011 omfattet kommunene Nord-Aurdal i Oppland, Guovdageainnu/Kautokeino i Finnmark og Fræna i Møre og Romsdal. Resultatet for andre kontrollregistreringsrunde er som følger (Figur 1 og 2):

Fræna, Møre og Romsdal	Kontroll av 416 fornminner, registrert i 1976, kontrollert i 2000, 2006
Kautokeino, Finnmark	Kontroll av 164 fornminner, registrert i 1978, kontrollert i 2000, 2006
Nord-Aurdal, Oppland	Kontroll av 146 fornminner, registrert i 1990, kontrollert i 2000, 2006

Figur 2. Gjennomsnittlig årlig tapte og skadete fornminner i de tre kommunene som ble kontrollregistrert i 2011

Sum pr år tap og skade, gjennomsnitt

Kommune	Periode	Prosent
Fræna	2006-2011	0,66
Kautokeino	2006-2011	1,71
Nord-Aurdal	2006-2011	0,41

Tap pr. år, gjennomsnitt

Kommune	Periode	Antall	Prosent
Fræna	2006-2011	0	0
Kautokeino	2006-2011	0	0
Nord-Aurdal	2006-2011	0	0

Skade pr. år, gjennomsnitt

Kommune	Periode	Antall	Prosent
Fræna	2006-2011	2,8	0,66
Kautokeino	2006-2011	2,8	1,71
Nord-Aurdal	2006-2011	0,6	0,41

4 Presentasjon av området

4.1 Nord-Aurdal kommune, Oppland

Nord-Aurdal ligger i Valdres. Administrasjons-senteret er Fagernes. I oktober 2011 var det 6408 innbyggere i kommunen (www.nord-auerdal.kommune.no) og dette er en svak nedgang sammenlignet med tall fra de siste 10 årene. Tendensen til fraflytting fra utkanter og inn til tettsteder ser også ut til å holde seg.

4.2 Tidligere registreringer

Den første systematiske registreringen av kulturminner i det som i dag er Nord-Aurdal kommune ble utført i forbindelse med konstruksjonen av Det økonomisk kartverk (ØK) i 1972 og -86, men hovedmengden av det som er registrert er gjennomført av Oppland fylkeskommune i 1991. I tillegg er det utført registreringer i forbindelse med reguleringsplaner etter denne tid. Disse er også utført i regi av Oppland fylkeskommune. De registrerte fornminnene er i hovedsak utmarksminner slik som jernvinneanlegg, kullgroper og fangstgroper som ligger i seterområdene. Tisleifjorden er regulert og har fått en 11,5 meter høyere vannstand enn det opprinnelige. I 1991, da det var ekstremt lav vannstand i fjorden, ble det registrert flere kullgroper og røsteplasser med tilhørende jernvinneovner i den da utvaskede strandsonen. Ved et av jernvinneanleggene ble det også funnet et bisset. Alle disse minnene ligger i dag under vann igjen.

Kullgropene som ligger i skog, noe de fleste gjør, er i ferd med å gro igjen (figur 3) og kan være veldig vanskelige å se selv om de er avmerket på kart og den nøyaktige posisjonen ligger på den lille datamaskinen med innebygd GPS som er med i felt.

Figur 3. Id-nr.: 31699. Kullgrop i gjengroingsområde ved Tisleifjorden. Slagghaugen som skulle ligge i tilknytning til denne ble ikke gjenfunnet. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Figur 4 viser en av de minst gjengrodde kullgroper som ligger i et felt som består av 4 kullgroper, en slagghaug og rester etter en ovn som ble registrert i 1992. Den gang kunne man også se ovnen som var oval og målte 2,5x2 m

og hadde en høyde på 0,2 m men denne og slagghaugen greide vi ikke å lokalisere i 2011 selv om vi lette iherdig. Trolig må området avtorves dersom de skal finnes igjen.

Figur 4. Id 3617-2. Kullgrop i skogen ved Svanhelle. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Figur 5. Id 22725. Gravhaugen på Bø ligger som en nedgrodd åkerholme i den dyrkede marken. Utsikten til Strondafjorden er upåklagelig. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

I dalbunnen er det registrert flere gravminner i form av gravrøyser og gravhauger. Hovedmengden av dagens eksisterende gravhauger ligger med utsikt over Strondafjorden. De som i dag ligger i hager er godt synlige, mens

de som ligger i randsoner ved dyrket mark er i ferd med å gro igjen av busker og kratt. Fremdeles kan man se at de har hatt flott beliggenhet i terrenget (figur 5 og 6).

Figur 6. Id 13407. Gravhaugen på Fodnes ligger på brinken i overgangen mellom dyrket mark og skog. Fra stedet er det vidt utsyn over Strondafjorden. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Figur 7. Id 13446. Det er lite igjen av gravrøysa som tilsynelatende er en yndet leirplass. I 2006 var det gapahuk med bål plass her. Foto: Jan Brendalsmo, NIKU 2011.

Figur 8. Id 22740. Overtorvet og plyndret gravrøys ved Floåfjorden. Denne plyndringen kan ha skjedd allerede i forhistorisk tid. Foto: Jan Brendalsmo, NIKU 2011.

Det er også registrert flere gravrøyser i kommunen. Det kan ofte være vanskelig å skille mellom gravrøyser og gravhauger i registreringsmaterialet fordi begge disse gravminnetypene består av både stein og jord og det har vært skjønsmessige betegnelser som ligger til grunn. Men vanligvis er det de gravminnene som man kan se er bygd utelukkende av stein som skal betegnes gravrøyser siden de representerer en spesiell gravskikk (Sollund 1995). I Nord-Aurdal er det registrert 14 slike hvorav 12 ligger i tilknytning til vann sør for Faslefoss ved turstien som følger østre breidd. De er yndete rasteplasser og bærer sterkt preg av dette (figur 7).

I 2000 ble det foretatt kontrollregistrering av en del av fornminnene i Nord-Aurdal kommune. Samtlige var registrert før 1992. Det viste seg da at 24 av dem som var automatisk fredet, var fjernet. Alle var fjernet uten forutgående frigivelse. Totalt fem hadde vært utsatt for tiltak som medførte skade og fem ble ikke gjenfunnet (Sollund

2001). Det er i hovedsak de samme fornminnene som ble oppsøkt både ved kontrollen i 2006 (Sollund 2007) og ved årets kontrollregistrering.

De fleste gravminnene i kommunen har gjennom tidene vært utsatt for plyndring eller andre former for ødeleggelse (figur 8 og 9).

4.3 Metode

Alle rapporter fra tidligere registreringer i Nord-Aurdal kommune er innskrevet i Askeladden, og samtlige kartavmerkninger er digitalisert og har unike identitetsnummer (Id) i databasen. Før kontrollarbeidet ble igangsatt, var utdrag av informasjonen i Askeladden som omhandlet automatisk fredete kulturminner (fornminner) i kommunen eksportert fra databasen til en felt-datasamler. Kontrollregistreringsprosedyren har fulgt Riksantikvarens instruks.

Figur 9. Id 81275. Avflatet gravhaug med flaggstang på Røllag søndre. Denne ødeleggelsen har skjedd i moderne tid. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Ved kontrollregistreringen i 2000 ble det laget en tabell med opplysninger om fornminnene i kommunen. Den inneholdt blant annet data om fornminnernes tilstand og en beskrivelse av skadebildet for de av fornminnene som hadde vært utsatt for inngrep. I tillegg hadde den opplysninger om hvilke arealkategorier fornminnene lå på (Sollund 2001, Vedlegg 1). Disse dataene ble lagt inn i Askeladden og var grunnlaget for kontrollregistreringen i 2006. Kontrollregistreringen som ble foretatt i 2011 baserer seg på data fra disse tidligere kontrollene. Alle opplysninger om tilstandsendringer ligger nå i databasen. Det finnes også digitale fotografier av alle fornminnene både fra 2006 og 2011. Disse ligger i Riksantikvarens fotoarkiv. De fornminnene som er skadet eller ikke gjenfunnet ved kontrollen, er listet opp i vedlegg 1.

5 Kvalitetsvurdering av tidligere registreringer

5.1 Kontroll av kartfestingen

Innsamling av data for stedfesting har blitt utført med feltdatasamler av typen Trimble TDS Nomad og CPOS-GPS av typen Altus APS3, samt ARCPAD programvare. Innmålingene ble, i den grad CPOS-nettet hadde dekning i det aktuelle området, innmålt med centimetersnøyaktighet. Registreringene ble foretatt med det elektroniske registreringsskjema for Askeladden utarbeidet av Riksantikvaren.

Det er blitt foretatt noen små justeringer av enkeltminnegeometrier.

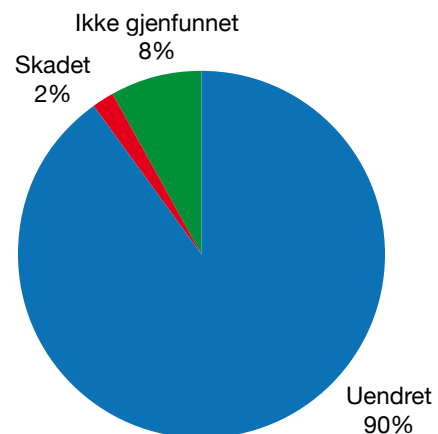
6 Resultat av kontrollen

6.1 Tilstandsending i perioden 2006-2011

Det ble kontrollert 146 automatisk fredete kulturminner (fornminner) i Nord-Aurdal kommune. I løpet av de siste 5 årene siden forrige kontroll er det 131 som ikke har vært utsatt for noen endringer. Totalt har tre vært utsatt for tiltak som har ført til at fornminnene er skadet, mens tolv ikke ble gjenfunnet ved kontrollen (figur 10, 11, 12).

Figur 10. Tilstand for de registrerte fornminnene etter forrige kontrollregistrering, i perioden 2006-2011

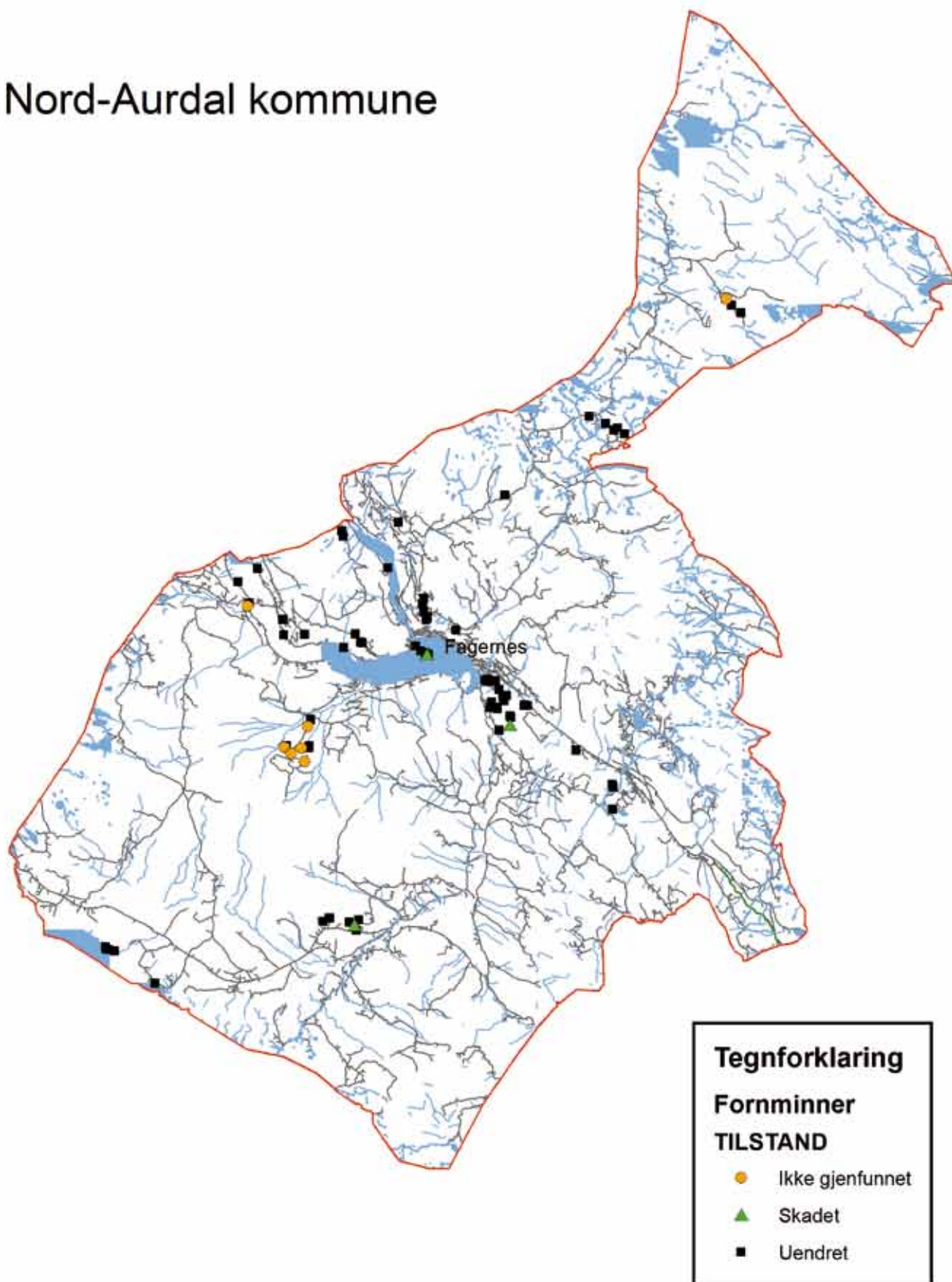
Kommune	Samlet antall	Periode	Uendret	Skadet	Ikke gjenfunnet
Nord-Aurdal	146	2006-2011	131	3	12

Figur 11. Endring av de kontrollerte fornminnene i perioden 2006-2011

Figur 12. Kartet viser kontrollerte fornminner i Nord-Aurdal. Hvert felt kan omfatte flere fornminner. Felt der minst ett fornminne er skadet eller tapt er markert som skadet eller tapt på dette kartet.

Nord-Aurdal kommune

6.2 Areal og arealbruksendring

Det har vært ubetydelige endringer i bruk av arealene der fornminnene ligger etter førstegangsregistreringene. Arealbruken er definert ut fra teigbruken av området. Den eneste forandringen vi har funnet er at undervegetasjonen i de arealkategoriene som har betegnelsene skog og randvegetasjon nå er i sterk vekst og truer med å skjule fornminnene som ligger der.

6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 2006-2011

Skadete fornminner

Dette omfatter tiltak som har ført til at selve fornminnet er skadet eller at det er utført inngrep i sikringssonen rundt fornminnet. Undersøkelsen viser at tre fornminner er skadet i tiden etter at de var kontrollregistrert i 2006.

Tiltak i fornminnet eller i sikringssonen

Ulovlige tiltak i fornminnet omfatter alle typer inngrep som er egnet til å skade, flytte, forandre eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner (jfr. Kulturminneloven § 3). Ulovlige tiltak i sikringssonen omfatter alle typer inngrep som er utført innenfor fem meter av fornminnets synlige ytterkant (jfr. Kulturminnelovens § 6). Blant de skadete er gravrøyser og to kullgroper. Av disse var alle unntatt en kullgrop påført skade tidligere og ytterligere skade var påført etter kontrollen i 2006.

Ikke gjenfunnet

Blant de tolv fornminnene som ikke ble gjenfunnet var det en gravhaug som var så sterkt skadet at den nesten ikke var synlig da den ble registrert første gang. Like ved ligger en grushaug som har vært benyttet som grustak og det er mest sannsynlig at denne gravhaugen er fjernet for flere år siden. En fangstgrop skulle ligge ved en sti ved Etnsenn, men denne har vi lett etter ved tre kontrollregistreringer uten å finne den. Den må nok være feilavmerket. Av de øvrige er det ni som ligger i det samme seterområdet i nærheten av Svanestølen. Alle er imidlertid lave og lite synlige fornminner slik som slagghauger,

ovner og røsteplasser som ligger i gjengrodde områder. Men de ligger alle i tilknytning til kullgroper og vil bli funnet igjen dersom områdene blir avtorvet ved eventuelle undersøkelser. Den siste som ikke ble gjenfunnet er også en slagghaug som skal ligge på en lokalitet sammen med fem kullgroper ved veien opp til Svanestølen.

6.4 Tiltak som har forårsaket skade på fornminner i perioden 2006-2011

Ved kontrollen ble det lagt vekt på å finne årsakene til at fornminnene var skadet (figur 13). Betegnelsene for skadeårsaker følger terminologien i «Norsk Standard: Automatisk fredete kulturminner – Registrering av tap og skade».

Skogbruksskade

Skade som oppstår i forbindelse med skogsdrift, som for eksempel nyplantning, markberedning, hogst, kjørespor/slitasje og skogsveier/adkomstveier. En kullgrop har kjørespor i vollen. Disse er kommet i samband med hugst i området. I gropa står også stubben etter et tre som er felt (figur 14).

Husbygging og friluftsskade

Skader som følge av bl.a. nybygging eller utvidelser av boliger, campingplasser, hytteanlegg, hageanlegg, bryggeanlegg, garasjer, uthus, veiplaneringer (adkomstveier) og aktiviteter i forbindelse med friluftsliv. En gravrøys var ytterligere skadet i forbindelse med fritidsaktiviteter. Den ligger på et lite nes ved turveien på vestsiden av Fløafjorden. Langs denne turveien ligger det flere gravrøyser og de fleste er yndete rasteplasser der man bygger bål plass av stein fra røysene eller lavvoer. Turgåerne som hadde bygd nytt bålsted i denne røysa hadde rett nok samlet sammen søppelet sitt, men det var lagt i bålringen (figur 15).

Figur 13. Antall skadete fornminner fordelt på skadeårsak:

Kommune	Periode	Skogbruk	Hus, friluft	Tilrettelegging
Nord-Aurdal	2006-2011	1	1	1

Figur 14: Id 13182. Kullgrop i skogen ved Hegge på Brattstølen der det er kjørt med skogsmaskin på vollen. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Figur 15: Id 13443. Bål plass og rasteplass i gravrøys på et lite nes ut i Fløafjorden. De første skadene ble oppdaget på 1980-tallet. Foto: Jan Brendalsmo, NIKU 2011.

Figur 16. Id 3636. Kullgrop ved naturstien på Valdres Folkemuseum. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

Tilrettelegging

Denne kategorien omfatter slitasje- og eller skjøtselskade i forbindelse med at kulturminner er tilrettelagt for publikum. På Valdres Folkemuseum i Fagernes går det en flott natursti gjennom hele museumsområdet på Storøye. Helt i vest passerer den en kullgrop og stien går nå inn i vollen som omslutter kullgropa (figur 16).

Ved kontroll av kulturminner er det som regel vanskelig å dokumentere når de ulike tiltakene som har ført til at kulturminner er skadet eller fjernet, har skjedd. Det er derfor ikke mulig å gi eksakte tall pr. år for hvor mange kulturminner som har vært berørt av tiltak. Dette gjelder særlig for slitasjeskader og friluftsskader. For at tallene skal ha utsagnsverdi og kunne brukes som sammenligningsmateriale i forbindelse med andre overvåkingsprosjekter, har vi likevel laget et estimat som beregner gjennomsnittlige tall for årlige skader på fornminnene i Nord-Aurdal (figur 17).

6.5 Utviklingen 1990 – 2000 – 2006 – 2011 (figur 18)

I 2000, da den første kontrollregistreringen ble gjennomført, ble det oppdaget at 24 enkeltminner var fjernet mens fem var skadet og fem ikke ble gjenfunnet. I løpet av de 10 årene som var gått mellom registreringen og den første kontrollregistreringen var tapet pr. år i gjennomsnitt 2 og antall skadete var 0,4. Jordbruket var den sektoren som hadde skadet flest, mens husbygging hadde forårsaket det største tapet.

Ved undersøkelsen i 2006 ble de samme 151 fornminnene som fremdeles eksisterte og som ble funnet igjen i år 2000 oppsøkt. Antall tapte fornminner pr år var da 0,8 og skadete var 1,2. Husbygging og aktiviteter i forbindelse med friluftsliv er den sektoren som i løpet av disse seks årene hadde forårsaket mest rasering av fornminnene. I denne sammenheng må det nevnes at det kun er de skader som er påført fornminnene i løpet av perioden mellom kontrollene som er inkludert i tallene.

Figur 17. Gjennomsnittlige tall for årlig skade på fornminnene fordelt på skadeårsak gjennom fem år

Kommune	Periode	Skogbruk	Hus, friluft	Tilrettelegging
Nord-Aurdal	2006-2011	0,2 (0,14%)	0,2 (0,14%)	0,2 (0,14%)

Figur 18.

Kommune	Periode	Antall kontrollerte	Uendret	Tapt	Skadet	Ikke gjenfunnet
Nord-Aurdal	1990-2000	175	141	24	5	5
Nord-Aurdal	2000-2006	151	136	5	7	3
Nord-Aurdal	2006-2011	146	131	0	3	12

Det var bare tre fornminner som ikke ble funnet igjen ved denne kontrollen.

Kontrollen i 2011 viste at ingen av de fornminnene som er med i denne kontrollgruppen, var tapt i løpet av de siste fem årene og bare tre var skadet. Derimot var det 12 som ikke ble funnet igjen og en av dem er sannsynligvis tapt for flere år siden. De øvrige var lave fornminner som er så gjengrodde nå at de ikke kan sees eller kjennes under torv, lyng og småskog.

6.6 Status for fornminnene i kontrollkommunene frem til 2014

(figur 19 og 20)

I de 16 kommunene som inngår i dette prosjektet, og der fornminnene skal oppsøkes ca. hvert femte år, var det i utgangspunktet ca 7300 fornminner som ble kontrollert. I tallene fra den første omgangen med kontrollregistreringer var det stor variasjon i tidsforløpet fra førstegangsregistrering til kontroll, fra ti til 32 år. Antall kontrollerte fornminner pr kommune varierte mellom 112 og 2850.

Etter at første omdrev av kontrollen var avsluttet i 2004 viste tallene at i kontrollmassen ble det hvert år fjernet 26 fornminner mens 22 ble skadet. Et stort antall ble i tillegg ikke funnet igjen fordi de var nedgrodd av kratt og busker.

I arbeidet med andre omdrev ble det oppdaget at det ikke var brukt samme metode for kontrollene i alle kommunene. Blant annet ga dette seg store utslag i en kommune der store antall rydningsrøyser og tufter ikke ble kontrollert enkeltvis men kun som lokalitet. Antall kontrollerte fornminner måtte derfor nedjusteres. Dette er ikke tilfelle i Nord-Aurdal der vi har hatt de samme fornminnene som er kontrollert i hver kontrollrunde. Tredje omdrev er nå i gang og for å kunne lage en sammenstilling mellom tap og skade i de forskjellige typer kommune har vi valgt å lage tabeller for den enkelte kommune der vi angir tap og skade i prosent ut fra antall år mellom kontrollene basert på det totale antallet som er kontrollert i hvert omdrev.

Som det går frem av tabellen har antall automatisk fredete kulturminner i kontrollgruppen minket med 29 i løpet av 21 år, noe som utgjør ca. 17%. Dette er et høyt tall, især når vi i tillegg har alle de fornminnene som ikke lenger kan lokaliseres fordi de er gjengrodde.

Figur 19. Prosentvis årlig tap innenfor de ulike tiltakstyper

Kommune	Antall år	Antall kontrollerte	Jordbruk	Bygg,vei	Hus, friluft	SUM
Nord-Aurdal	1990-2000	175	0,23	0	1,14	1,37
Nord-Aurdal	2000-2006	151	0,22	0,22	0,11	0,55
Nord-Aurdal	2006-2011	146	0	0	0	0

Figur 20. Prosentvis årlig skade innenfor de ulike tiltakstyper

Kommune	Periode	Antall kontrollerte	Jordbruk	Skogbruk	Bygg, vei	Hus, friluft	Natur	Tilrettelegging	SUM
Nord-Aurdal	1990-2000	175	0,23		0,06				0,29
Nord-Aurdal	2000-2006	151	0,11			0,33	0,33		0,77
Nord-Aurdal	2006-2011	146		0,14		0,14		0,14	0,41

7 Tendenser i trusselbildet

Nesten 70% av fornminnene i denne kontrollgruppen ligger i skogsområder, hvorav 2/3 i produktiv skog. Det er fornminnene som ligger i disse områdene som i fremtiden vil være utsatt for de største truslene. Vi ser at krattskogen vokser til slik at fornminnene er vanskelig å oppdage.

Aktiviteter i forbindelse med fritidsaktiviteter har tidligere forårsaket flest skader på fornminnene i Nord-Aurdal. Dette gjelder især gravrøysene som ligger langs Fløafjorden. Flere av dem er sterkt forringet og også ved denne kontrollen kunne det konstateres at én var ytterligere ødelagt.

8 Konklusjon

Kontrollregistreringen i Nord-Aurdal omfattet 146 fornminner. De fleste fornminnene er utmarksminner i form av jernvinneanlegg og kullgroper. Nesten halvparten ligger i produktive skogsområder.

I løpet av disse fem årene er tre påført en eller annen form for skade mens 12 ikke ble funnet igjen.

Det var skogbruk, friluftsliv og tilrettelegging som hadde forårsaket skadene.

Gjengroing er et generelt problem for fornminnene i landet. Trolig er også dette årsaken til at de 12 enkeltminner ikke ble gjenfunnet ved vårt besøk.

Den største trusselen for fornminner som ligger i produktiv skog vil nok i fremtiden være skader som følge av skogsdrift samt naturskader som for eksempel rotvelter.

Figur 21. Id 43079. Gravfeltet på Fodnes mellom. Den ene gravhaugen ligger under løa mens den andre ligger som en åkerholme på brinken. Utsikten er praktfull. Foto: Anneli Nesbakken, NIKU 2011.

9 Kilder

Askeladden. Kulturminneregister. Riksantikvaren.

Lov om Kulturminner av 9. Juni 1978.

Norsk Standard: Automatisk fredete kulturminner – Registrering av tap og skade. NS 9450, 1. utgave oktober 2003

Sollund, May-Liss Bøe 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland 2000. – Oslo, NINA*NIKU – NIKU Publikasjoner 107: 1-15

Sollund, May-Liss Bøe 1995: Åsrøyser – gravminner fra bronsealderen? Varia 34. Universitetets Oldsaksamling. Oslo

Sollund, May-Liss Bøe 2007: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland 2006. – NIKU Tema 20

Sollund, May-Liss Bøe, 2008: Fornminner i fare – til alle tider Viking 2008, s. 179-192. Oslo
St.meld. nr. 21 (2004-2005) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand. – Det kongelige miljøverndepartement

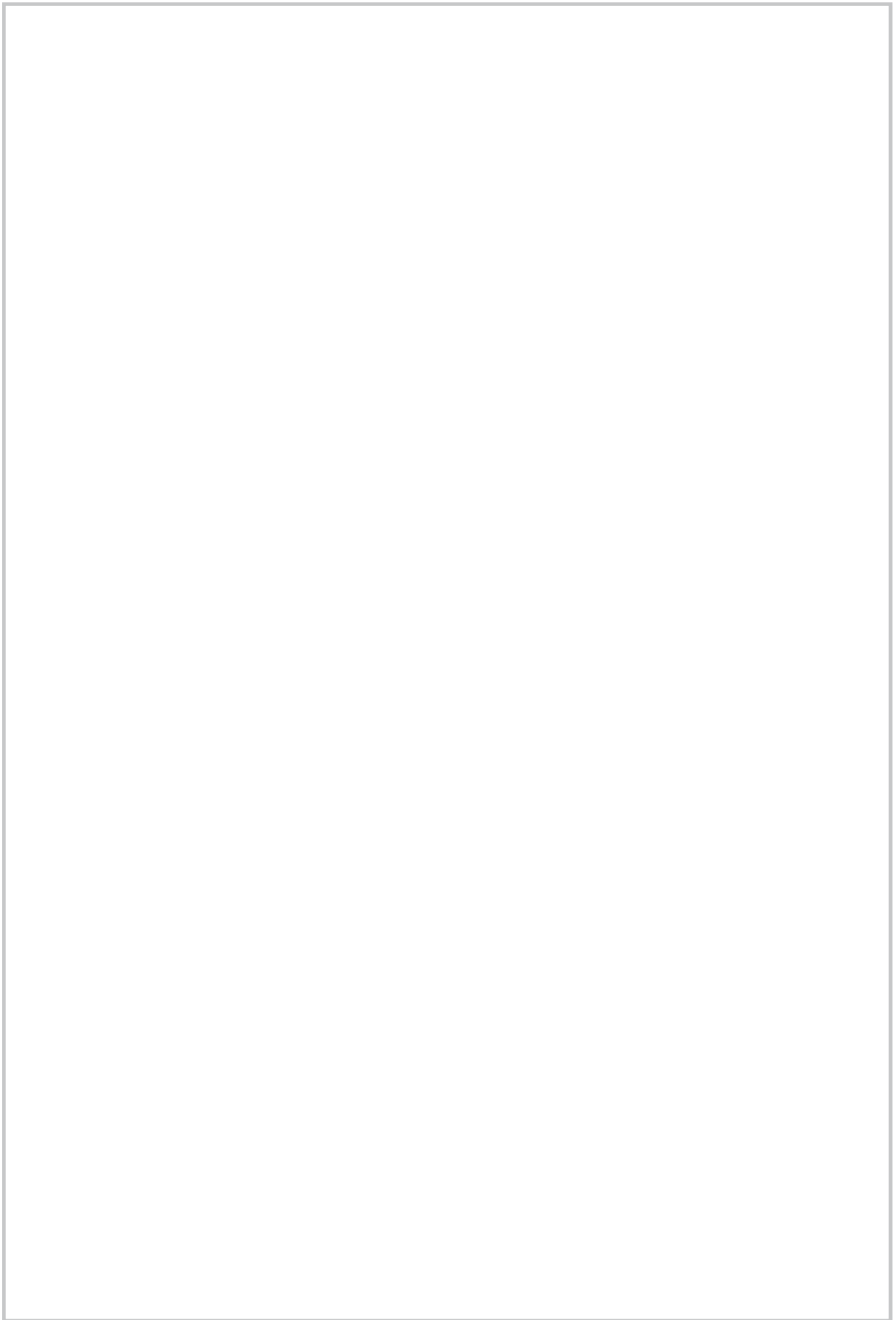
St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner. – Det kongelige miljøverndepartement.

www.nord-aurdal.kommune.no (lest 12.1.2012)

www.nord-aurdal.kommune.no

Vedlegg 1

Id	Kategori	Tilstand 2011	Endringsårsak 2011	Merknad
3617-3	Slagghaug	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
3617-6	Ovn	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
30620-3	Ovn	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
30620-4	Slagghaug	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
30620-5	Røsteplass	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
40637-4	Slagghaug	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
40637-5	Røsteplass	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
40638-4	Ovn	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
40638-5	Slagghaug	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
13414-3	Kullgrop	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
49093-1	Fangstgrop	Ikke gjenfunnet	Gjengrodd	
52827-1	Gravhaug	Ikke gjenfunnet		Trolig tapt for lenge siden
3636-1	Kullgrop	Skadet	Tilrettelegging	Sti i voll
13182-1	Kullgrop	Skadet	Skogbruk	Kjørespor i voll
13443-1	Gravrøys	Skadet	Husbygging, fritid	Rasteplass

NIKU Tema 41

ISSN 1503-4909

ISBN 978-82-8101-114-4 (trykt)

ISBN 978-82-8101-115-1 (elektronisk)

NIKU Hovedkontor
Storgata 2,
Postboks 736 Sentrum
N-0105 Oslo
Tlf.: 23 35 50 00
Faks: 23 35 50 01
Internett: www.niku.no